

Ulica Grodzka jako jedna z głównych ulic krakowskiej dzielnicy staromiejskiej

Z przeszłości obecnej ulicy Grodzkiej

Obecna ul. Grodzka przed tysiącem lat była odcinkiem szlaku handlowego, biegnącego z północy w stronę Wawelu i przepraw przez Wisłę. Sąsiedztwo wawelskiego grodu umożliwiło rozwój osadnictwa wzdłuż południowego odcinka omawianej ulicy (od Placu Dominikańskiego). Powstała tam bowiem osada „Okół”, otoczona wałami, z bramami od północy i południa oraz prostokątnym rynkiem w rejonie obecnych domów nr 39–53 (*Encyklopedia...* 2002). Odcinek północny zaś (od Rynku Głównego) wytyczono dopiero podczas lokacji Krakowa w 1257 r. i tamtą tylko część do końca XV w. nazywano „Grodzką” (1308, 1310: „Burchgasse”, 1313-94: „Platea Castri” lub „Castrensi”). Południowy odcinek nosił nazwy: ul. Św. Andrzeja (od najstarszego tam kościoła) lub ul. Kazimierzowska (miasto Kazimierz leżało za przedmieściem Stradom i ramieniem Wisły, na osi obecnej ul. Dietla).

Po ufortyfikowaniu Krakowa ok. 1300 r. na południowym krańcu ulicy wzniesiono Bramę Grodzką, a w jej pobliżu – Arsenał, rozbudowany w I połowie XVI w., za Władysława IV (Grodzka 64; w latach 1922–2005 siedziba Instytutu Geografii UJ). Wcześniej jeszcze, bo w połowie XIV w. powstał kościół św. Marii Magdaleny (w rejonie ww. placu, zwanego Psim Rynkiem), a z początkiem XV w. – Collegium Iuridicum dla odnowionej przez Jagiełłę i Jadwigę Akademii Krakowskiej, z Bursą Długosza (1470 r.) naprzeciwko (Grodzka 52). Pod koniec XVI w. pojawił się koło niej pierwszy w Krakowie barokowy kościół – św. Piotra i Pawła, z kolegium Jezuitów, a dalej na południe – w podobnym stylu, lecz mniejszy, kościół św. Marcina. Murowaną zabudowę miała ul. Grodzka już w I połowie XIV w.; były to jednopiętro-

we domy, z czasem podwyższone i uzupełnione oficynami bocznymi i tylnymi, co ukazują pierwsze plany Krakowa – np. Kołłątajowski z 1785 r. (ryc. 1-A).

Duże zmiany przyniósł ul. Grodzkiej wiek XIX – por. ryc. 1 B-C. Zburzono

Ryc. 1. Ulica Grodzka na dawnych planach Krakowa

A. Plan Kołłątajowski z 1785 r. (Totkowicz, 1907), B. Plan Teofila Żebrowskiego z 1836 r. (Atlas Miasta Krakowa, 1988), C. Plan Konarzewskiego-Kranikowskiego z 1878 r. (Atlas...op.cit.; linie tramwajowe: Kołoś, 2006). Obiekty na planach: 1-12. kościoły (1. św. Wojciecha, 2. św. Franciszka z klasztorem Franciszkanów, 4. św. Trójcy z klasztorem Dominikanów, 5. św. Józefa z klasztorem Dominikanek, 6. św. Michała i Józefa z klasztorem Karmelitów, 7. św. Marii Magdaleny, 8. św. Piotra i Pawła, 9. św. Andrzeja z klasztorem Klarysek, 11. św. Idziego, 12. św. Barbary OO Jezuitów; 13-19 inne obiekty: 13. siedziba Senatu Rzeczypospolitej Krakowskiej, 14. Dyrekcja Policji, 15. Collegium Iuridicum UJ, 16. Szkoła Malarstwa i Rzeźby UJ, 17. Bursa Prawników, 18. wąskotorowa linia tramwajowa Plan Wolnica – Rynek Główny – Dworzec Główny (1882-1952), 19. normalnotorowa linia tramwajowa (od 1917 r.).

Źródło: opracowanie własne.

Bramę Grodzką, jak zresztą niemal całe krakowskie fortyfikacje, zakładając na ich miejscu w latach 1806–18 park, zwany „Plantami”. W zamkniętym kolegium jezuickim ulokował się Senat Rzeczypospolitej Krakowskiej (1815–46), a później (do 1971 r.) – sąd, czego swoistym reliktem jest nazwa pobliskiego baru mlecznego: „Temida” (Grodzka 43). Rozebrano 3 kościoły: św. Marii Magdaleny w 1811 r. (nieużywany od pożaru w 1791 r. – Rożek, Gondkova, 2002), Wszystkich Świętych w latach 1834–38 oraz św. Józefa i Michała po 1835 r. W pobliskim budynku klasztoru Karmelitów już w 1797 r. utworzono więzienie, a w 1872 r. – sąd karny. Budynek klasztoru Karmelitanek Bosych (1618–1772) wraz z sąsiednim kościołem św. Marcina przekazano w 1816 r. krakowskiej Gminie Ewangelicko-Augsburskiej. Po południowej stronie obecnego Placu Marii Magdaleny funkcjonowała Szkoła Malarstwa i Rzeźbiarstwa UJ (poprzedniczka ASP), a na południowym krańcu ul. Grodzkiej (nr 65) – Dyrekcja Policji.

Po wielkim pożarze w 1850 r., który zniszczył północną połowę ul. Grodzkiej aż po ul. Poselską, cofnięto tam fasady odbudowanych domów, a wcześniej jeszcze, bo w 1844 r., rozszerzono południowy jej odcinek, poprzez wyburzenie muru cmentarnego wzdłuż kościoła św. Andrzeja i klasztoru Klarysek (powstałego tu już w 1325 r.). W 1882 r. ul. Grodzką przeprowadzono pierwszą w Krakowie linię wąskotorowego tramwaju elektrycznego, łączącą Plac Wolnica na Kazimierzu przez Rynek Główny z dworcem kolejowym. Od 1917 r. krzyżowała się ona z normalnotorową linią biegnącą ulicami Dominikańską i Franciszkańską (Kołós, 2006).

Podczas okupacji hitlerowskiej zlikwidowano żydowski dom modlitwy na posesji Grodzka 28 (www.jewish.org.pl/Krakow) i przebito przejścia w parterach domów nr 40–44.

W okresie powojennym stopniowo umacniała się handlowo-turystyczna funkcja ul. Grodzkiej, dzięki prowadzonym remontom poszczególnych budynków i zmianom wykorzystania niektórych z nich. Z końcem 1952 r. zlikwidowano wąskotorową linię tramwajową, pozostawiając normalnotorową. Budynek sądu (Grodzka 52) przejął Uniwersytet Jagielloński (Collegium Broscianum).

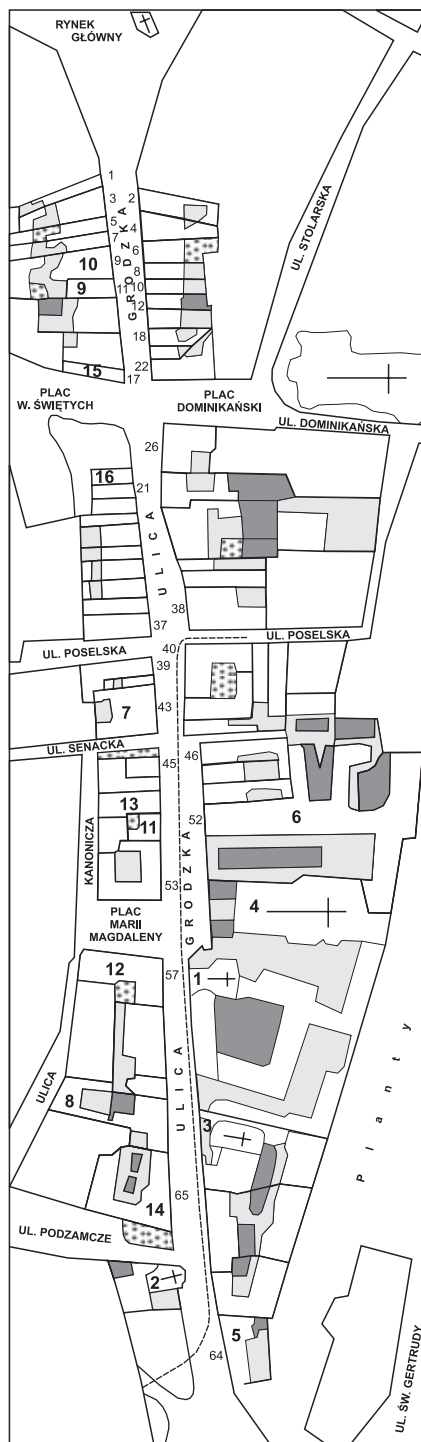
Uformowana przed stuleciem struktura użytkowania ziemi prawie nie zmieniła się, ani w poszczególnych działkach własnościowych, ani na samej ulicy. Natomiast po 1989 r. zaistniały duże zmiany w obrębie powierzchni użytkowej budynków wzdłuż ulicy Grodzkiej. Głównym czynnikiem tych zmian był narastający ruch turystyczny, kierujący się Grodzką na Wawel i dalej w stronę Skalki i Kazimierza.

Zmiany użytkowania przestrzeni ulicy Grodzkiej na przełomie XX i XXI wieku

Obie pierzeje ul. Grodzkiej są zajęte przez zwartą, dość wysoką zabudowę typu kamienic z oficynami. Dotyczy to zwłaszcza odcinka północnego (Plac Wszystkich Świętych – Rynek Główny), gdzie działki są małe, a trzypiętrowe na ogół bu-

0 100 m

- Tereny zielone
- Podwórze
- Ogródki kawiarni i restauracji
- Ścieżka rowerowa
- Granice działek własnościowych

Ryc. 2. Ulica Grodzka w Krakowie w 2007 r.

Ważniejsze obiekty: 1-4. kościoły - 1. św. Andrzeja, 2. św. Idziego, 3. św. Marcina (ewangelicko-augsburski), 4. św. Piotra i Pawła; 5-7. budynki UJ: 5. dawny Arsenal Królewski (1922-2005 Instytut Geografii, obecnie Wydział Polonistyki), 6. Collegium Broscianum (Instytut Filozofii i Socjologii), 7. Collegium Iuridicum (Katedry Wydziału Prawa i Instytutu Historii Sztuki); 8. Centrum Jana Pawła II (wejście od ul. Kanoniczej 18); 9-11. hotele - 9. „Jan”, 10. „Rezydent”, 11. „Senacki”; 12. Instytut Cervantesa, 13. Instytutu Włoski, 14. Urząd Skarbowy Kraków - Stare Miasto, 15. Wydział Kultury i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Miasta Krakowa, 16. Centrum Informacji Turystycznej z galerią witraży Stanisława Wyspiańskiego.

Źródło: opracowanie własne.

dynki frontowe i oficynowe otaczają niewielkie podwórka – ryc. 2. Ku południowi zabudowa rozluźnia się i traci na wysokości, a na wyraźnie większych działkach pojawia się zieleń. Taka struktura użytkowania ziemi jest charakterystyczna dla odcinka na południe od ul. Senackiej (parzystego), gdzie prawie wszystkie domy są najwyżej 2-piętrowe, dzięki czemu dominantami tej części Grodzkiej są wieże kościoła św. Andrzeja i kopuła kościoła św. Piotra i Pawła, a niektóre podwórza są zadbanymi dziedzińcami. W zesumowanej powierzchni 55 działek, na zabudowę przypada 64%, na podwórza – około 18%, a na zieleń – prawie 15% (tab. 1). Zasięg prac remontowych w 2007 r. był 4-krotnie mniejszy niż w 1990 r., sądząc po odsetku powierzchni zajętej na składy materiałów budowlanych, niezbędnych do renowacji poszczególnych budynków.

W obrębie samej ulicy zbliżone powierzchnie zajmują jezdnie i chodniki, bardzo mało jest zieleni, zaś w sezonie letnim część chodników (a także podwórzy w głębi działek) zajmują stoliki kawiarni i restauracji (tzw. „ogródki”). Ruch kołowy jest tu znacznie ograniczony, a wschodnią stroną jezdni ul. Grodzkiej biegnie od niedawna ścieżka rowerowa.

Nieznaczny przyrost powierzchni zabudowanej w okresie 1990–2007 wiąże się z pojawieniem się 2-piętrowego budynku u wylotu ul. Grodzkiej na Plac Wszystkich Świętych, funkcjonującego jako Centrum Informacji Turystycznej i ekspozycja witraży Stanisława Wyspiańskiego, a wspomniany mniejszy już zakres prac remontowych „uwolnił” dodatkowe powierzchnie na parkingi, zieleń i gastronomiczne „ogródki”.

Ewolucja funkcji ulicy Grodzkiej w okresie 1990–2007

Strukturę funkcjonalną tej ulicy ukazują dane dotyczące wykorzystania powierzchni użytkowej budynków przez rozmaite formy działalności społeczno-ekonomicznej oraz liczby przypadających na nie placówek, instytucji, zakładów w 1990 r., czyli na początku transformacji gospodarczo-społecznej Krakowa (i całej Polski) oraz w 18. roku tego procesu.

Odnośnie do powierzchni użytkowej (tab. 2), w 2007 r. niemal połowa przypadła na usługi, 1/3 – na mieszkania, 7% – na klasztory, a 8% pozostawało nieużytkowane (w remoncie lub „przebranżowieniu”, czyli zmianie przeznaczenia). Wcześniej (w 1990 r.) udział usług był niższy o 16%, głównie ze względu na trwające wtedy prace remontowe, obejmujące nierzadko całe kondygnacje zabudowy (ryc. 3).

Pod względem struktury użytkowania budynków, za główne funkcje ul. Grodzkiej w 2007 r. możemy uznać: szkolnictwo i naukę (ponad 15% powierzchni użytkowej), handel z gastronomią (ponad 11%) oraz kulturę, sztukę, turystykę i kościoły (również ponad 11%). Te trzy funkcje zwiększyły od 1990 r. swe udziały w powierzchni użytkowej budynków, jakkolwiek ustępują pod tym względem instytucjom finansowym i ubezpieczeniowym, których przyrost był aż 13-krotny.

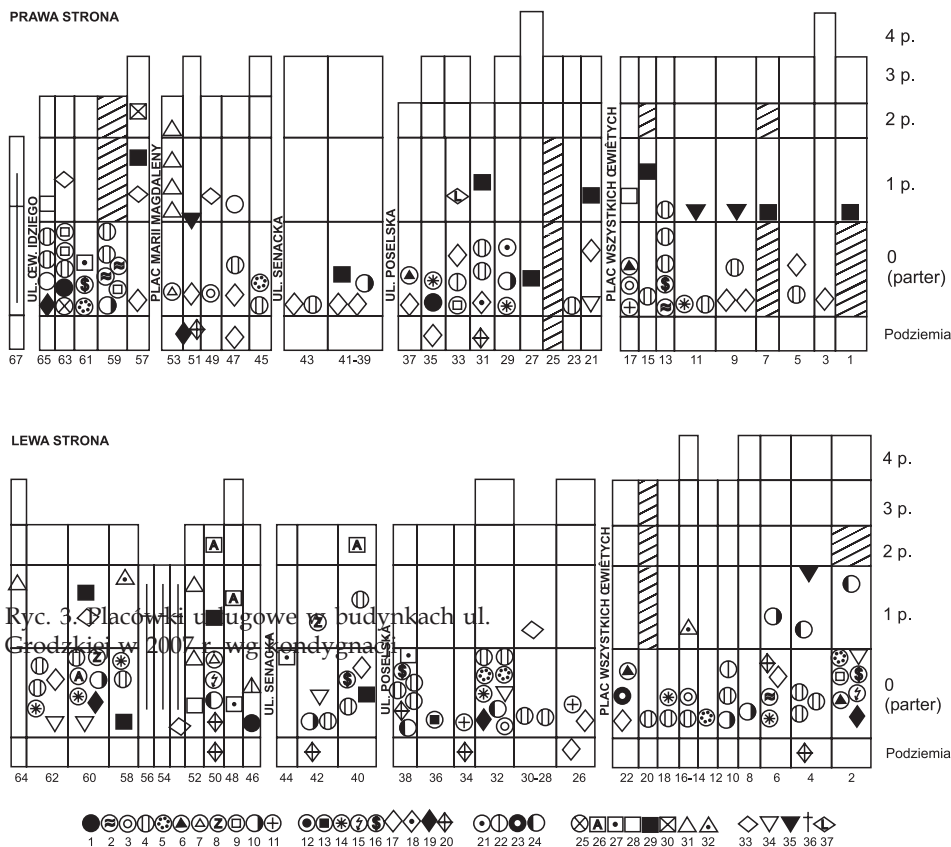
W ujęciu drugim, czyli według liczby jednostek w danym dziale, w domach ulicy Grodzkiej dominuje handel, reprezentowany przez blisko sto

Tab. 1. Użytkowanie ziemi przy ul. Grodzkiej w Krakowie w latach 1990 i 2007

Wyszczególnienie	powierzchnia użytkowa				placówki usługowe				
	1990		2007		1990		2007		zmiany 1990-2007 (1990=100)
	m ²	%	m ²	%	liczba	%	liczba	%	
Rzemiosło	3624	3,5	1234	1,2	32	21,9	10	4,9	31
Budownictwo	1712	1,6	1276	1,2	-	-	1	0,5	x
Handel i gastronomia	10568	9,7	11775	11,3	79	54,1	129	63,8	163
w tym handel (sklepy)	7387	6,8	6775	6,5	66	45,2	93	46,0	141
zakłady gastronomiczne	3181	2,9	5000	4,8	13	8,9	36	17,8	276
Kultura, sztuka, turystyka, kościoły	8335	7,7	11628	11,1	6	4,1	17	8,4	283
Szkolnictwo i nauka	13485	12,4	15416	14,8	4	2,7	11	5,4	275
Ochrona zdrowia, opieka społeczna	1960	1,8	943	0,9	4	2,7	2	1,0	50
Administracja publiczna,	4127	3,8	1805	1,7	12	8,3	5	2,5	42
usługi prawne	1772	1,6	1488	1,4	8	5,5	9	4,6	112
Organizacje polityczne i społeczne	-	-	168	0,2	-	-	4	2,0	x
Instytucje finansowe	279	0,2	3755	3,6	1	0,7	10	4,9	1000
I bezpieczeństwie	-	-	3842	3,7	-	-	4	2,0	x
Hostele, hotele, apartamenty	45862	42,3	53330	51,1	146	100,0	202	100,0	138
Usługi razem	7597	7,0	7597	7,3	x	x	x	x	x
Klaszatory	39798	36,7	33380	32,0	x	x	x	x	x
Mieszkania	1915	1,8	1639	1,6	x	x	x	x	x
Inne użytki	13180	12,2	8425	8,0	x	x	x	x	x
Lokale w remoncie	108352	100,0	104371	100,0	x	x	x	x	x
Razem									

Źródła: dla 1990 r. Nowakowska M., 1991, dla 2007 r. - badania autora.

sklepów, przed gastronomią (36 zakładów), zaś instytucje kulturalne i naukowe zajmowały w 2007 r. II i III miejsce, a finansowo-ubezpieczeniowe, których liczba wzrosła 10-krotnie – miejsce IV. Warto dodać, iż działających przy ul. Grodzkiej placówek usługowych w 2007 r. było o 40% więcej niż w 1990 r.

Ryc. 3. Placówki usługowe w budynkach ul. Grodzkiej w 2007 r. wg kondygnacji

Ryc. 3. Placówki usługowe w budynkach ul. Grodzkiej w 2007 r. wg kondygnacji

1-16. sklepy: 1. ogólnospożywcze, 2. alkoholowe, 3. kwaciarnie, 4. odzieżowe i tekstylne, 5. obuwie, futra, galanteria skórzana, 6. prasa i artykuły papierniczne, 7. księgarnia, 8. zabawki i artykuły sportowe, 9. pamiątki, 10. galerie sztuki, 11. apteki, 12. perfumerie, 13. szkło, 14. biżuteria, 15. komputery, sprzęt muzyczny, 16. kantory walutowe; 17-20. zakłady gastronomiczne: 17. restauracje i bary, 18. „fast food” (kebaby itp.), 19. kawiarnie, 20. puby; 21-24: zakłady rzemieślnicze: 21. szewskie, 22. zegarmistrzowskie, 23. cukiernie, 24. fryzje; 25. fryzje, 26. fryzje, 27. fryzje, 28. fryzje, 29. fryzje, 30. fryzje, 31. fryzje, 32. fryzje, 33. fryzje, 34. fryzje, 35. fryzje, 36. fryzje, 37. fryzje, 38. fryzje

Źródło: opracowanie własne.

Tab. 2. Wykorzystanie powierzchni użytkowej budynków wzdłuż ulicy Grodzkiej w Krakowie oraz struktura usług przy tej ulicy w latach 1990 i 2007

Formy użytkowania ziemi	1990		2007		zmiany 1990–2007 (1990=100)
	m ²	%	m ²	%	
1. zabudowa	33038	64,1	33112	64,1	100,2
2. podwórza i dziedzińce	8340	16,2	9077	17,6	108,8
3. parkingi	-	-	264	0,5	x
4. nierolnicze tereny zielone	5135	10,0	6067	11,7	118,1
5. użytki rolne (sady, ogrody)	1513	2,9	1439	2,8	95,1
6. „ogródki” kawiarni i restauracji	-	-	831	1,6	x
7. tereny remontu i budowy	3486	6,8	902	1,7	25,9
1–7. działki zabudowy razem	51512	100,0	51692	100,0	100,3
8. jezdnie	6266	50,1	6266	50,8	100,0
9. chodniki	236	41,9	5740	46,5	109,6
10. nierolnicze tereny zielone	369	2,9	189	1,5	51,2
11. „ogródki” kawiarni i restauracji	-	-	136	1,2	x
12. tereny remontu i budowy	740	5,1	-	-	x
8–12. powierzchnia ulicy razem	12511	100,0	12331	100,0	98,6
1–12. ogółem ulica Grodzka	64023	x	64023	x	x

Źródła: dla 1990 r. Nowakowska (1991), dla 2007 r. – badania autora.

Charakterystyczną cechą wykorzystania budynków przy omawianej ulicy jest też obecność powierzchni niemieszkalnych powyżej parteru – chodzi tu nie tylko o budynki w całości przeznaczone na określone cele, jak kolegia UJ, hotele czy kościoły, lecz o użytkowanie usługowe lokali, a nawet całych pięter, jak to ma miejsce w przypadku Instytutów Włoskiego i Hiszpańskiego (Cervantesa), Izby Skarbowej, Pracowni Konserwacji Zabytków, a także licznych gabinetów lekarskich, kancelarii adwokackich i notarialnych oraz hosteli. Wymagało to niekiedy dość daleko idących przekształceń budynków na te cele, jak np. przebudowy 3 kamienic na hotele. Nacisk na zyskową śródmiejską lokalizację, jaką oferuje właśnie ul. Grodzka, wyraża się też zagospodarowaniem dawnych piwnic na cele usługowe, przede wszystkim gastronomiczne; 11 zakładów (głównie pubów) tam właśnie ulokowano.

O atrakcyjności tej ulicy świadczy też jej zabudowa, generująca duży ruch turystyczny. Praktycznie wszystkie domy przy Grodzkiej są cennymi zabytkami, a z budowli niemieszkalnych wyróżniają się 4 kościoły (romański św. Andrzeja, gotycki św. Idziego, barokowe św. Piotra i Pawła oraz św. Marcina) i 3 gmachy UJ (gotyckie Collegium Iuridicum, renesansowy-barokowy dawny Arsenał i klasycystyczne Collegium Broscianum).

Co do handlu, sklepy przy ul. Grodzkiej oferują przede wszystkim artykuły przemysłowe (86 na 93), w tym zwłaszcza odzież (40 sklepów), dzieła sztuki (11 galerii) i biżuterię (9 sklepów). Nieliczne tu sklepy spożywcze specjalizują się w artykułach dość luksusowych (wina, herbaty). Dotyczy to również sklepów przemysłowych, bo napotykamy tu sklepy międzynarodowych firm (odzież

Lacoste i Max Mara, futra Vinicio Pajaro, kosmetyki Yves Rocher). Wśród zakładów gastronomicznych, oprócz przetrwałego tu z lat 70. XX w. „Balatonu”, jest kilkanaście nowych restauracji, w tym oferujące dania kuchni zagranicznych (greckiej, gruzińskiej), pizzę (Pizza Hut i dwie mniejsze pizzerie) i kebab – nie licząc straganów z lodami, preclami, owocami i napojami.

Do najważniejszych instytucji kulturalnych zaliczyć należy wspomniane Instytuty Włoski i Cervantesa, muzeum Centrum Jana Pawła II – oraz oczywiście kościoły i placówki Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Przy ul. Grodzkiej działa kilkanaście banków i agencji ubezpieczeniowych, jest też 9 biur pośrednictwa nieruchomości. Gmach pod nr 65 zajmuje Izba Skarbowa Kraków-Stare Miasto, a dom na rogu Grodzkiej i Placu Wszystkich Świętych – Wydział Kultury i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Miasta Krakowa.

Nieformalnym centrum turystycznym ul. Grodzkiej jest Plac Marii Magdaleny, gdzie znajduje się postój dorożek i elektrycznych samochodów dla turystów, stoiska z pamiątkami, występują uliczni grajkowie i działają karykaturzyści, a deskorolkarzom patronuje ks. Piotr Skarga na wysokiej kolumnie.

W okresie transformacji na korzyść zmieniła się fizjonomia omawianej ulicy – nawierzchnia jezdni i chodników, oświetlenie, inne są reklamy, afisze oraz nazwy sklepów i lokali, niekiedy dość oryginalne, jak restauracja „Miód-Malina”, pub „Rewaloryzacja” czy biuro podróży „Cel – Wakacje”. Ulica Grodzka pozostaje nadal jedną z najważniejszych w „Starym Krakowie”, będąc chętnie odwiedzana nie tylko przez turystów, lecz i przez mieszkańców coraz większego miasta. Należy sobie życzyć, by jej nowe funkcje nie zaburzały wyjątkowego charakteru tej ulicy i nie zagrażały jej cennej substancji zabytkowej.

Literatura

Atlas Miasta Krakowa, 1988, PPWK, Warszawa–Wrocław.

Encyklopedia Krakowa, 2000, PWN, Warszawa–Kraków.

Grabowski A., 2008, *Topografia dawnego Krakowa*, Wyd. Jagiellonia, Kraków.

Górka Z., 2004, *Krakowska dzielnica staromiejska w dobie społeczno-ekonomicznych przemian Polski na przełomie XX i XXI wieku*, Wyd. IGiGP UJ, Kraków.

Kołoś A., 2006, *Rozwój przestrzenny a współczesne funkcjonowanie miejskiego transportu szynowego w Polsce*, Wyd. IGiGP UJ, Kraków.

Kraków – Stare Miasto, 1992, mapa, wyd. kartograficzne Witański, Katowice.

Nowakowska M., 1991, *Zmiany użytkowania ziemi w dzielnicy Śródmieście w Krakowie w obrębie Plant w okresie 1970-90*, praca magisterska w archiwum Zakładu GLOR IGiGP UJ.

Rożek M., Gondkova B., 2002, *Kościół Krakowa – leksykon*, wyd. Platan, Kraków.

Tomkiewicz S., 1907, *Koźłatajowski Plan Krakowa z roku 1785*, Rocznik Krakowski, 9, Kraków.

Tomkiewicz S., 1926, *Ulice i place Krakowa w ciągu dziejów*, Biblioteka Krakowska, Kraków, 63-64.

www.jewish.org.pl/Krakow.

The Grodzka Street As Basic Element of Cracow's Historic Core

Summary

The Grodzka Street lies between the Main Market Square (Rynek Główny) and the Wawel Castle, in the southern part of Cracow's historic core. Thousand years ago it was a section of a commercial route, passing through the Okół settlement, included to the city of Cracow in the 14th c.

Nowadays the discussed street is frequented by millions of tourists visiting Cracow. There are 4 interesting churches (the oldest one, St. Andrew's Church, built in the end of 11th c.), 3 Jagiellonian University colleges and some 50 houses, which ground floors (and often the upper ones) are used by various tertiary units. According to number of those units and a structure of the usable floor, main functions of the Grodzka Street are: retail trade (93 shops), catering (36 restaurants, bars, pubs) and culture (The John Paul II Museum, centres of Italian and Spanish culture). The considerable development of those functions has been observed there since 1990, together with a progress of the urban fabric renovation.